

Ventspilsi muuseumi lugemissaalis:

Teekond läbi Liivi külade. Lielirbe Lielirbe

Läti liivi juurte ja liivi pärandi populariseerimiseks läti keeles, kultuuriruumis ja maastikul kuulutab Läti Ülikooli Liivi Instituut koostöös UNESCO Läti Rahvuskomisjoni ja Läti Rahvusliku Kultuurikeskusega 2023. aasta liivi pärandi aastaks. Ventspilsi muuseum tegeleb ka Liivimaa pärandi uurimisega ja pakub võimalust avastada Liivi ranniku kalurikülasiid.

Lielirbe – Ira

Ventspilsi mereäärses vabaõhumuuseumis sõidab endiselt Mazbānītise nimeline rong, mis oli kunagi Liivimaa kalurikülade elanike jaoks oluline transpordivahend. Neljas peatus, kus me väljume, on Lielirbe, mille liivikeelne nimi on Ira.

Küla asub Irbe jõe kaldal, meresuudmes. Küla mainiti esmakordselt ajaloolistes allikates juba 1387. aastal ja kandis siis*Irvemünde nime*.

Kui akadeemik Anders Johans Sjögren läks 1846. aastal ekspeditsioonile Liivimaale, ütles Liv Janis Princip vanem, et külade nimed Lielirbe ja Mazirbe pärinevad Samsala eestikeelsest sõnast „hiv“. Räägitakse, et Samsala elanikud kutsusid Lielirbet Suur-Irve külaks (Suur Kosulina küla) ja Mazirbet Väike-Irve külaks (Väike Kosulina küla).

Liivi kõige elavam küla

On teada, et 16. sajandi lõpus oli Lielirbes 15 talu. Samuti on teada, et 1835. aasta auditi ajal oli Lielirbes 9 vana talu ja 3 metsatalu.

Lielirbe kõrgaeg oli esimese Läti Vabariigi ajal, mil külasse lisandus palju uusi talusid. 1939. aastal oli Lielirbes umbes 70 majapidamist, kus elas ligikaudu 300 inimest. 1920. ja 1930. aastatel oli Lielirbe mitte ainult üks suurimaid Liivimaa mereäärseid külasiid, vaid ka ainus, kus domineerisid liivlased. Näiteks 1935. aasta rahvaloenduse andmetel elas Lielirbes 336 inimest, kellest 208 (62%) olid liivlased, ülejäänud olid muidugi enamasti lätlased. Lielirbes elas peaaegu veerand kõigist Kurzeme külade liivlastest. Liivi keelt on Lielirbes kasutatud kauem kui kusagil mujal.

--

Kahjuks pani teisele maailmasõjale järgnenud nõukogude okupatsioon külaelu seisma. 20. sajandi lõpus ei olnud külas alalisi elanikke. „Kui Lielirbe ei oleks nõukogude ajal hävinud, oleks selles külas kõige kauem elanud pered, kes ikka veel liivi keelt kasutaksid,“ kirjutab liivi kultuuritegelane ja kohalik ajaloolane Baiba Šūvcane.

Siin oli sadam ja ehitati purjelaevu

XVII sajandi teise poole kaardil on näha, et Lielirbes asus ka sadam, mis kuulus von Maideli aadliperele. Sadam teenindas kohalikku elanikkonda juba 19. sajandil ja 20. sajandi alguses. Sel ajal arenes kaubavahetus Riia, Reveli (nüüdse Tallinna), Peterburi ja teiste linnadega, kuhu sõitsid praamid. Kaubeldi tõrva, petrooleumi ja kartulitega.

19. sajandi lõpul ehitati purjepaate kõikides Liivimaa ranniku Põhja-Kurzeme külates, kuid ennekoike Lielirbes.

Kuidas jõuda üle jõe?

Irbe jõgi on alati jaganud küla kaheks osaks ja elanikud ise nimetavad *neid maa- ja merepooleks* . Jõe ületamiseks kasutati vanasti parve. Pärast esimest maailmasõda seda parve enam ei olnud. Sakslaste ehitatud puitsild jäi küll alles, kuid asus ebasoodsas kohas – küla ühes otsas –, mistõttu igal kevadel ehitati üle jõe tugevad puidust jalakäijate sillad. 1932. aastal ehitati uus metallpostidel sild raudtee- ja vaguniliikluse jaoks, kuna vana puust sild oli lagunenud ja muutunud ohtlikuks.

1932. gadā uzcēla jaunu tiltu uz metāla balstiem, dzelzceļa un pajūgu kustībai, jo vecais koka tilts bija nolietojies un kļuvis nedrošs.

Tāna asub endise raudteesilla territooriumil 2020. aastal taastatud jalakäijate sild, mis remonditi Euroopa Regionaalarengu Fondi toetatava projekti „Põhja-Kurzeme kultuuri-, ajaloo- ja looduspärandi turismipakkumise säilitamine, eksponeerimine ja arendamine“ raames. Selle projekti osa on ka mereäärse vabaõhumuuseumi tulevane hoone.

Kiriku uus elu

Lielirbe baptistikirik on üks Ventspilsi mereäärse vabaõhumuuseumi vaatamisväärsustest. 19. ja 20. sajandi vaimse elu sündmuste tunnistajana on kirik saanud uue hingamise. Kirik anti muuseumile üle aastatel 2011– 2012. Siiski on kirikuhoone oma eluajal mitu korda asukohta vahetanud. Lielirbe kirik pühitseti 1913. aastal. Esimese maailmasõja alguses pidi Lielirbe kogudus kirikust loobuma, sest kirik lammutati sakslaste sissetungi ajal ja viidi Lielirbe jõe kaldale. Kirikuhoones hakkas tegutsema kalatöötlemistehas. Pärast sõda ehitasid koguduse liikmed kiriku uuesti üles, saades osa materjale kalahalli lammutamise ja mõne materjali uuesti kaevandamise teel. See ehitati Lakšu mõisa omaniku Janis Andersonsi poolt kogudusele eraldatud maale. Lelirbe elanikud ehitasid kirikuhoone ise ja 1923. aastal kasutasid seda juba koguduse liikmed. Ajaleht Ventas Balss kirjutas 6. juulil 1923: „Siin tähistasid baptistid oma uue kiriku avamist jaanipäeval, pidades kõnesid, deklameerides ja lauldes. Osales Ventspilsi baptistkoguduse koor J. Valdmanise juhtimisel ja laulis kauneid laule. Tutvusime kohaliku kiriku mineviku ja olevikuga. See on nende kolmas palvemaja rohkem kui kahekümne aasta jooksul. ”

Tāna seisab seal Lielirbe mälestusmärk ja puidust rist, mis tähistab kohta, kus baptistikiriku palvemaja asus kuni 2011. aastani.

Kuulsad inimesed

Liivi kultuuri ja ajaloo uurija Valda Maria Šūvcane (1923–2007) sündis Lielirbes Didrikis ja Emilia Blumsi peres. „Minu esimene keel oli liivi keel. Aga me kõik, liivid, olime kahekeelsed, sest elu oleks olnud võimatu ilma läti keeleta, “ kirjeldab V. M. Šūvcane oma lapseõlve raamatus „Liivi küla, mida enam ei ole“. Ta mitte ainult ei uurinud ja õppinud ja kõike Liivimaa kohta, avaldades raamatuid ja artikleid, vaid ka laulis palju aastaid Riias asutatud liivi lauluansamblis *Livlist*. V. M. Šūvcane elutööd jätkab nüüd tema tütar Baiba Šūvcane.

Martins Lepste (1881–1958) sündis ka Lielirbes ja oli aastatel 1923–1938 ainus liivi keele õpetaja kõigis viies mereäärsete külade Miķeļtornise, Lielirbe, Mazirbe, Sauna ja Kuolka koolides.

Õpetaja sõitis iga päev hobusevankriga kooli. Lepste ise kirjutas, et sõidab aastas umbes 4000 kilomeetrit.

Sellega lõpetame Lielirbe loo ja ütleme teile: „Nemiz pall! (liivi keeles: head aega!)“ kuni järgmise külaskäiguni, mil hakkame avastama Jaunciemi!

Kasutatud kirjandus: Baiba Šūvcane „*Liivi rannik* ja *Liivi ranniku ajalugu*“, Valda Maria Šūvcane „*Liivi küla, mida enam ei ole*“, Vilis Veldre „*Elu mere ääres*“, veebileht livones.net.